

Çocukların kurtuluşu çok yönlü demokratik mücadelede

Istanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Rona Serozan ile çocuk haklarını, çocuğun özel olarak korunmasını, özellikle son dönemde gündemde olan çocuk istismarını ve cezasızlığı, çocuk hakları hareketinin önemini ve eğitim hakkını konuştuk

Çocuklar özel olarak korunmalıdır

Çocuklar toplumumuzun en fazla korunmayı gereksinen kesimidir. Onlar bedensel, zihinsel ve parasal yönden en güçsüz ve en bağımlı insanlardır. İşgüçleri ve cinsellikleri acımasızca sömürülür. Haksızlığa direnecek güçten yoksundurlar. Çocuklar dövülür. Çocuklar sövülür. Onların dertlerini anlatacak dilleri, çıkarlarını savunacak güçleri ve gereksinimlerini karşılayacak paraları eksiktir. Haksız ve keyfi baskıya ve dayığa direnemezler; işgüçlerinin ve cinselliklerinin sömürülmesine karşı çaresizdirler. Üstelik birlikten güç doğurabilecek dernekleri, sendikaları ve lobileri de yoktur. Özetle eşit işlem görme ayrıcalığından uzak ve haklardan yoksun bırakılmış, gereksinimleri ve çıkarları göz ardı edilmiştir.

Çocuk yararı, bir hak değildir; çocuk

Rona Serozan
Prof. Dr.

haklarının yaşama geçirilmesinde bir kılavuzdur.

İdare hukukunda 'kamu yararı' neyse, çocuk hukukunda da 'çocuk yararı' odur. Kamu yararı idare hukukuna, çocuk yararı da çocuk hukukuna damgasını basar.

Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 3/1 kuralı şu şekildedir: 'Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler,

idari makamlar ve yasama organları tarafından gerçekleştirilip çocukları ilgilendiren tüm etkinliklerde çocuğun yararı ana fikri oluşturur.' Aynı Sözleşme'nin 18 maddesi 1. bendi kural da aynı ilkeyi ana baba ve vasi için şöyle yineler: 'Ana, baba ve vasi her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket eder.' Çocuk Koruma Kanunu madde 4/b'ye göre de çocuğun yararının ve esenliğinin gözetilmesi temel ilkedir.'

Çocuk hukukunda karşılaşılan tüm sorunlarda her zaman çocuk yararına çözümün yeğ tutulması aynı zamanda Anayasa buyruğudur da. Şöyle ki, Anayasa madde 41 kuralında ve anayasal sosyal devlet ilkesinde güçsüz çocuktan yana, onun çıkarlarını koruyucu tavır alma zorunluluğu öngörülmüştür.

Bu hukuksal gerçek karşısında, çocuk hukuku alanında çalışan hukukçu, çocukların yararına ya da zararına ileride doğurabileceği pratik ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik sonuçları düşünmeden çözüm üretmemelidir.

Çocuk toplumdan bağımsız değildir

Genelde hukuku ve özelde çocuk hukukunu toplumun ekonomik ve sosyal yapısından soyutlamak, tarihsel ve sınıfsal arka planı dışlayarak değerlendirmek olanaklı değildir.

Çocuk haklarının tarihçesi, çocuğun üzerinde serbestçe tasarruf edilebilir, de-

vir ve terk edilebilir, hatta öldürülebilir bir 'nesne' olmaktan çıkarılıp, haklara ehil, kişilik sahibi bir 'özneye' dönüştürülmesinin (emancipatio'nun) serüveni olarak özetlenebilir. Bu emancipatio (kısıtlılıktan sıyrılma) sürecinde kız çocuklarının sırf işe yaramadıkları için doğar doğmaz öldürüldükleri dönem tüyler ürpertici bir tarihsel kesit oluşturur.

Çocuğun hukuksal konumu bu serüvende toplumun maddi ekonomik üretim yaşamındaki değişikliklere paralel olarak değişmektedir. Değişik üretim biçimleri kadınla erkek arasında değişik yaşam birlikteliklerine yol açmış, değişik yaşam birliktelikleri de değişik ana baba çocuk ilişkileri yaratmıştır. Böylece her toplumun kendine özgü çocukluğu üretilmiştir. Özetle, ekonomik ve sosyal koşullar büyüklerin yaşam koşullarını belirlediği gibi, küçüklerinde yaşam koşullarını belirlemiştir. Çocuk hukukunun sosyal tarihine bakıldığında, ailenin anaerkil aileden ataerkil aileye dönüşmesi, tarımsal aile işletmesinde çocuk işçiliğinin gelişimi, toprağa ve tarıma bağlı ekonominin 'büyük çiftlik' ailesinin sanayi ekonomisinin 'küçük çekirdek' ailesine büzülmesi, çocuk sahibi olmanın bir külfete dönüşmesi, sanayileşen toplumda çocukların işgücü olarak ve cinsel mal olarak sömürülmesi, sanayileşmenin bir yandan çocuğun dışlanmasına yol açması, ikinci dünya savaşındaki çocuk kıyımı gibi nedenlerden hareketle aşağıdan gelen baskılarla yukarıdan verilen ödünlerin kesiştiği noktada sosyal devletin çocuğu koruyucu müdahalesi geliştirilmiştir.

Çocuk istismarına giden yol

Çocuk istismarını da bu kapsamda değerlendirmek önemlidir. Tarım toplumundan ayrımlı olarak sanayileşen ve kentleşen modern toplumda, çocuk, artı değer üretimine katkıda bulunan bir 'nimet' değil de değer tüketen bir 'külfet' olarak algılanır. Her şeyi karşılıklı kantarında tartan bir toplumda kendisine karşılıksız bakıldığı için de dışlanır, hırpalanır.

Çok çocuklu ailelerin gelir ve eğitim düzeyi düşük olduğundan, bu ailelerde çocukların dışlanması daha da belirgin olur. Bu tür ailelerin ve çocukların çoğunlukta olduğu toplumumuzda şiddet ve istismar olgusu büsbütün büyür.

Köyden kente göç sırasında karşılaşılacak ve toplumumuzu derinden sarsan aidiyet ve 'kimlik sorunu' çocuklara herkesten daha ağır biçimde yansır. Hele kız çocukları büsbütün dağılır, uçlara savrulur. Burada çocuğa dayatılan yanlış özdeşim modelleri kimlik sorununu büsbütün tırmandırır.

Ağırlaşan maddi geçim koşulları ve işsizlik olgusu, çocukların bir yandan ailelerince bir yandan da çıkar çevrelerince pazarlanmalarına yol açar.

Türkiye'nin çocuk hakları ile imtihanı

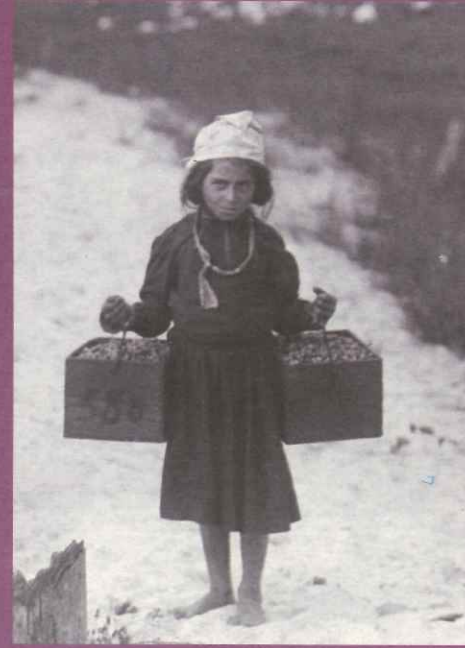
Ülkemizde çocukların yaşamını sergileyen sayısal göstergeler ne yazık ki çocuk hakları açısından ortaya ürkütücü bir görünüm çikarmaktadır.

Çocuk hakları envanterimiz pek cılız. Sağlıklı yaşam hakkı bakımından çocuk ölümleri halen esaslı bir problem oluşturmaktadır. Türkiye nüfusu 2014 yılı sonu itibarıyla 77 milyon 695 bin 904 iken çocuk nüfus ise 22 milyon 838 bin 482'dur. Birleşmiş Milletler tanımına göre 0-17 yaş grubunu içeren çocuk nüfus, 2014 yılında toplam nüfusun %29,4'ünü oluşturuyor ve TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının 2015 yılı sonuçlarına göre ise yaşayan her beş kişiden biri yoksuldur. 2014 yılından doğan 1 milyon 337 bin bebekten %10,8'i ölmüştür. Sağlık Bakanlığı'nın 2012 yılı verilerine göre 7-14 yaş grubunda bulunan yaklaşık 3,5 milyon çocuk ağız ve diş, görme, işitme, ruhsal ve beslenme ile ilgili sağlık sorunları yaşıyor. Yetersiz ve dengesiz besleniyor. Anadolu çocuğunun beslenmesi, boy ve ömür kısaltan, hastalıklara direnci zayıflatan ve bedensel ile düşünsel gelişimi engelleyen bir beslenmedir. Yaşam kalitesine bakıldığında, bu ürkütücü görüntü iyileşmez. Ne yazık ki bizde çocuk yaşamı baskıyla, şiddetle, dayakla, işkenceyle, linç tahrikleriyle, yargısız infazla, işgücü ve cinsellik sömürüsüyle, onur kırmalarla, ulusal ve ırkçı şartlandırmalarla, yabancılaşmalarla, onur zedelemeleriyle belirlenmiştir.

Türkiye'de her yüz aileden ellisinde çocuğa şiddet uygulanmaktadır. 'Dayak atılan yerde gül biter' ve 'kızını dövmeyen dizini döver' diye, babanın çocuğu yola getirme yetkisinin sınırının çocuk 'cennetten çıkma' dayakla baygın hale getirilmedikçe ve hastanelik edilmedikçe aşılammış olduğunu kabul eden yargı kararları vardır.

Çocukların yarısı ana baba dayacağı yiyorsa, çeyreği de öğretmen dayacağı yemektir. Anlaşılan toplumdaki saldırganlık eğiliminin başlıca kurbanı çocuklardır.

Çocukların öğrenimi bakımından MEB'in 2014-2015 istatistiklerinde net okullaşma oranları; okul öncesi eğitimde 5 yaşta %53,78, ilkokulda 98,30, ortaokulda 94,35, liselerde 79,37 oranında olduğu bilgisi yer almaktadır. Bütün okul türlerinde 5-17 yaş yüzde yüz okullaşma için okul dışında görülen %18,5'lik çağ nüfusunun eğitim sistemine dahil edilmesi gerekmektedir. Sayısal olarak 1,7 milyon çocuk anlamına gelmektedir. Açık öğretime devam eden 1,8 milyon çocuğu bu sayıya eklediğimizde yaklaşık 3,5 milyon çocuğun okul ortamlarında öğretmenler ile yüz yüze eğitim olanaklarından yoksun olduğu sonucuna

Çocuktan yana pozitif ayrımcılık nedir?

Hukukun asıl işlevi kendilerini zaten öz güçleriyle koruyabilecek olanları değil de, görece güçsüzleri, yani emekçileri, konut kiracılarını, tüketicileri, kadınları, yaşlıları, azınlıkları, muhalifleri, marjinalleri korumak olduğuna göre, çocuklar hiç kuşkusuz hukukun başlıca konusunu oluşturur.

Gerçekten de, çocukların özel olarak korunmaları hukuksal planda Anayasa'nın ve uluslararası anlaşmaların sosyal koruma kurallarının açık buyruğudur.

En başta hukukun en üstün değeri eşitlik (adalet) ilkesi çocukların özel olarak kayırılıp korunmasını gerektirir. Bilindiği gibi eşitlik ilkesi sadece maddeten eşit olanlar, örneğin evlilik içi ve dışı çocuklar arasında dayanaksız, haksız, keyfi olarak ayrımcılık, yani 'eşitsiz işlem' yapmayı engellemekle kalmaz. Eşitlik ilkesi aynı zamanda eşitsiz (güçsüz) konumda olan çocukların ayrıcalıklarla donatılmalarını, gözetilip kollanmalarını sağlar. Görülüyor ki, çocukları korumak en başta etik boyutlu bir insanlık buyruğu ve aynı zamanda hukukun da buyruğudur. Bu bozuk dengenin az çok düzeltilebilmesi için zorunludur. Başka bir anlatımla, çatışan çıkarlar tartısında çocuk hakları çocuk kefesine özel bir ağırlıkla 'eşitsizce' konmazsa, tartımda hakça denge (eşitsizlik) de tutturulamaz. Buna çocuktan yana 'pozitif ayrımcılık' denir.

Çocuk yararı kavramı

Çocuk yararı kavramıyla çocuğun kısa vadeli, dar ve bencil 'çıkartı' kastedilmiş değildir. Bu kavramla, uzun erimli, geniş kapsamlı, gelecekteki ve toplumsal çevre içindeki 'çocuk yararı' kastedilmiştir.

Çocuk yararı, özellikle velayetin yürütülmesinde, bu arada küçüğe bakma ve onu eğitime görevinin ve küçüğün temsil yetkisinin kapsamının belirlenmesinde, velayete ilişkin örneğin velayetin kötüye kullanılması nedeniyle elden alınması, velayetin kaldırılmasının koşulları bulunmadığı halde velayetin babadan alınıp ayrı oturma hakkına sahip anaya verilebilmesi gibi diğer hususlarda, evlat edinmede, çocuğa bakma ve yardım etme yükümlülüğünün kapsamının saptanmasında ve daha nice olguda dikkate alınmalıdır. Ama çocuk hukukunun bu temel kavramlarının işlevi özel (medeni) hukuk ile sınırlı kalmaz; bu kavram kamu hukuku alanında da etkin olur. Nitekim çocuğun anayasal temel haklarının sınırlandırılmasında 'çocuğun üstün yararı' başlıca parametredir.

Çocuk yararı, aynı zamanda, çocuk haklarıyla ana baba hakkının veya başka haklarla yükümlülüklerin, örneğin çocuğun ana babasını tanıma hakkıyla hekimin sır saklama yükümlülüğünün karşı karşıya gelmesinde çocuk yararı

nın öncelikli ve ağırlıklı bir değer olarak menfaatler terazisinin çocuk kefesine yerleştirilmesine yol açar. Gizlilik ve huzur çıkartı, çocuğun ana babasını tanıma hakkı karşısında geri çekilmek zorunda kalır.

Usul hukukunda da ana yetki (forum domicilii) kuralına soybağı davalarında çocuk yararına ayrı tanınarak, çocuğun yerleşim yeri mahkemesinde de dava açılabilmesi (Medeni Kanun madde 284), çocuk yararının gözetilmesinin tipik uzantısıdır.

Sözün özü, 'çocuk yararının gözetilmesi' demek, menfaat çatışmalarında çocuğun yararının tutulması, onun kayırılması demektir. Bu anlamıyla çocuk yararının gözetilmesi ilkesi aynı zamanda doğru anlaşılmalı eşitlik ilkesi ve sosyal devlet ilkesi ile çakışır.

Çocuk yararı kavramıyla çocuk yanlısı bir hukuksal tutum alınırken dikkat edilecek nokta şudur: Çocuk yararı yetişkinlerin yararıyla özdeşleştirilip yozlaştırılmamalı, 'çocuk için neyin yararlı olduğunu biz biliriz' diyen yetişkinlerin büyükmeleriyle geçiştirilmemeli ve önce ön kapıdan içeriye alınan çocuk hakları sonuçta böyle kılıflarla arka kapıdan dışarı kaçırılmamalıdır.

ulaşmaktadır. Yüz çocuktan yirmisi okuma yazma bilmemektedir. Verilen dayaklı ve azarlı eğitimin içeriği de düşündürücüdür: Bu eğitim ezberci, şartlandırıcı ve yabancılaştırıcıdır. Beyinleri karartıcı ve karıştırıcı bu eğitim üretken ve eleştirel zekanın en büyük düşmanıdır. Halklar arası barışın ve kardeşliğin en büyük düşmanı şovenizm bu eğitimin acı biberidir.

"Suça sürüklenen çocuk"

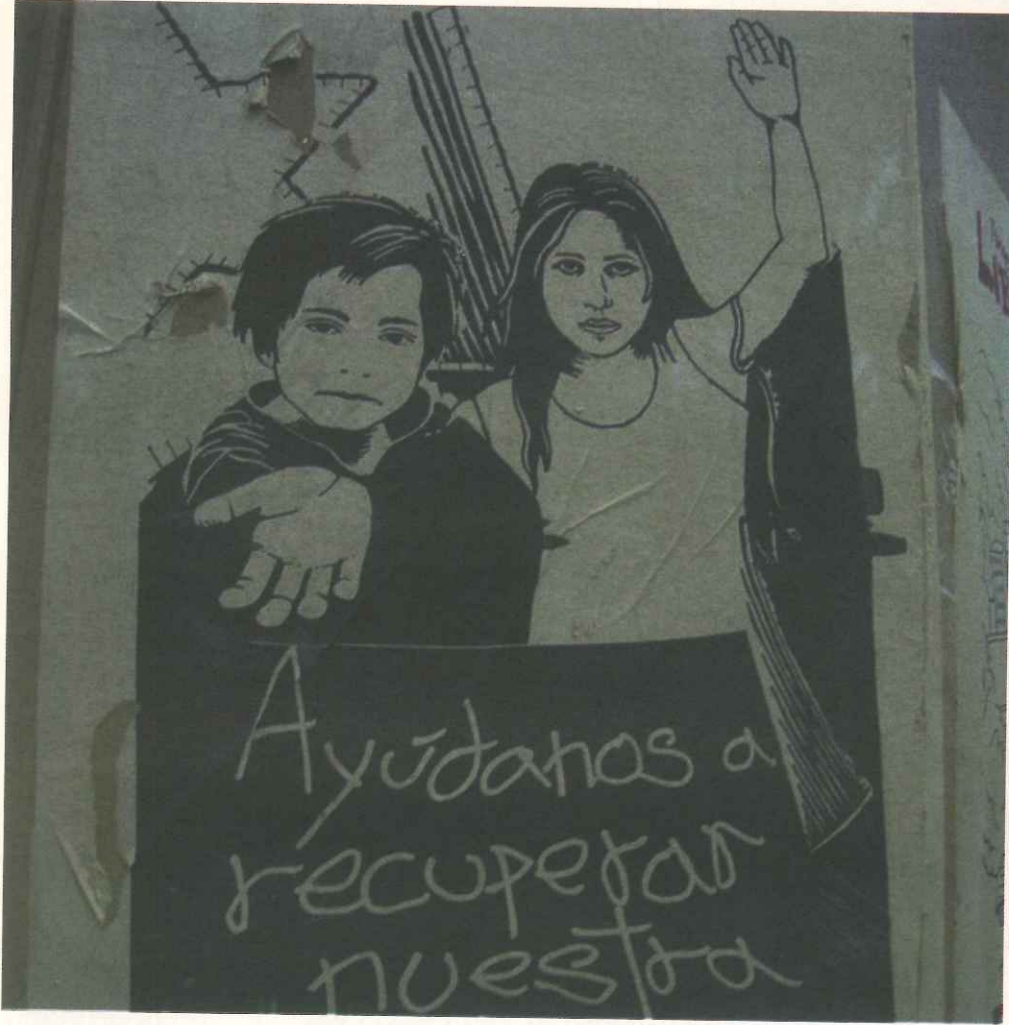
Ülkede kimsesiz ve sevgisiz büyüyen çocuk sayısı bir milyonu geçmiştir. Bu çocukların potansiyel suçlu olarak büyüdükleri bellidir. 2016 yılı verilerine göre Türkiye'de kayıp çocuk sayısı 30 bini aşmıştır, ceza infaz kurumlarında 2014 yılında bin 522 tutuklu, 540 hükümlü, 2015 yılında bin 665 tutuklu, 729 hükümlü, 16 Ağustos 2016 tarihi itibarıyla de bin 664 tutuklu ve 790 hükümlü çocuk bulunmaktadır. Çocuklar kendilerini suça sürükleyen nedenler ve sorunlar hiç düşünülmemiş, ağır cezalara çarptırılmaktadır. İşin acı ve acıklı yanı şurada: Kendilerini suça iteleen nedenler ve asıl sorumlular üstünde hiç düşünülmemiş, suçlu çocukların en ağır cezalara tabi tutulmaları yolunda tahrikler yeri göğü kaplamıştır. Bu arada Batı'da on beş yaş olan ceza ehliyeti yaşı da yeni TCK'da on iki yaşa çekilmiştir.

Çalışma yaşamına sokulan çocuklara gelince: Onlar 'eti senin kemiği benim' diye, zorla ucuza, sigortasız ve sendikasız çalıştırılmaktadır. Ülkede altı milyondan fazla çocuğun yasalara aykırı olarak çalıştırıldığından korkulmaktadır. Bunların çoğu okula gidemedikleri için eğitimden de yoksun kalmaktadırlar.

Medyada çocuklar tüketim eğiliminin çığınca kışkırtılmasında ve 'yükselen değerler' çarpıtılmasında başlıca kurban seçilirler. Ya doğrudan reklam konusu yapılırlar ya da reklamların hedef tahtasına çevrilirler.

Yasalarımız da çocuk hukuku alanında yüzyıl öncesinin çoktan aşılması demokrasi anlayışını yansıtırlar.

Çocuklarımız Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde tanınan özgürlüklerin çoğundan yoksundur. Düşünce, inanç ve gösteri düzenleme özgürlükleri bunların başında gelir. Özellikle inanç özgürlüğü, din derslerinin zorunluluğu ve bu özgürlükten yararlanabilmek için öngörülmesi olan on sekiz yaşına ulaşma koşulu salt kağıt üstündedir. Kendilerini ilgilendiren konularda çocukların görüşlerini, hatta onların olurlarını alma zorunluluğu, bir iki ayrı kural dışında yasalarımızda öngörülmesi değildir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğa tanıdığı hakların yaşama geçirilebilmesi için yürürlüğe sokulması gerekli uyum yasaları yıllardır çıkarılmamaktadır.

Akıl ve demokrasi dışı disiplin kurallarının kısıcında sıkışan öğrenci özgürlüğün soluğunu doğru dürüst içine çekemez.

Türkiye’de çocuk “olabilmek”

Özetle, evde ve okulda, sokakta ve işyerinde, mahkemede ve cezaevinde çocukluğunu yaşayamaz çocuk.

Oysa bilimsel bir gerçektir: Baskı ve şiddet, sömürü ve yabancılaşma çocukta nevrozlara yol açar; kendisinden güçsüz kişilere karşı da keskin saldırganlık eğilimleri geliştirir. Hoşgörülü, barışsever, sevecen, demokratik, sosyal kişilikler yerine, otoriter, militarist, saldırgan ve topluma düşman bireyler yetişir.

Bu çocuk hakları envanteri ülkenin ekonomik yapısıyla çocukların yaşam koşulları arasındaki sıkı bağı yansıtır. Her toplum kendi ekonomik ve sosyal gelişme aşamasına özgü çocuklar yaratır. Başka bir deyişle, toplumun sosyo-ekonomik koşulları büyüklerin yaşam koşullarını belirlediği gibi, küçüklerin de yaşam koşullarını belirler. Gelir dağılımında dengesizlik, çarpık kentleşme, köyden kente göç, sağlığa ve eğitime ayrılan payın yetersizliği bu kısır döngüyü derinleştirir.

Hukuk her şey değil; her derde deva değil. Nele cezaların dozunu artırma hiç derde deva değildir. Ancak hukukun ekonomik, sosyal, kültürel formasyona (klasik diyalektik materyalist deyimle ‘altyapıya’)

bir karşı etkisi var. Bizde mevcut hukuka da uyulmuyor zaten. Uygulamada mağdur çocuk olsun suça sürüklenen çocuk olsun, Çocuk Koruma Kanunu’nun koşullarına uygun bir işlem görmüyor.

Çıkış yolu çok yönlü demokratik mücadelede yatar. En başta aileyi ve okulu demokratikleştirme mücadelesinde yatar. Çocukların kurtarılması her şeyden önce ana babaların ve sokağın kurtarılmasına bağlıdır. Çocukların haklarını kağıt üstünde bırakan az gelişmişlik ve eğitimsizlik, onları dışlama ve onlara karşı şiddet, ancak toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değişmesiyle, toplumun demokratikleştirilmesiyle ve özgürleşmesiyle aşılabilir.

Toplumdaki demokratik özgürlük, eşitlik ve katılım istemlerinin dalgaları kabardıkça, bu dalgalar, toplumun en güçsüz kesimlerinden kadınları ve çocukları da önüne katmaktadır. Kadın hareketinin, feministlerin ve çocuk haklarına sahip çıkanların çabaları çocukların haklarını geliştirmektedir.

Demokrasinin ve sosyal devletin çarklarının dönmediği bir ülkede çocuk haklarının yaşama geçirilmesi hayal olur. Demokrasi kültüründe yetişmemiş, güçsüzden yana sosyal bakış açısını benimsememiş insanlardan asla beklenmeyecek olan bir şeydir, çocuktan, hele kız çocuğundan yana koruyucu, empatik, hoşgörülü, sevecen bir tutum!

Suçta sürüklenmenin asli nedenleri

Şiddet mağduru ve faili çocuklar, aslında toplumdaki, yani seçim meydanlarındaki, medyadaki, statlardaki, sokaklardaki şiddet uygulamasının doğal bir uzantısıdır.

Zahiri nedenler olarak cezaların yetersizliği, polisin yetersizliği, şiddet ögesi içeren filmler ve oyunlar, manevi değerlerdeki yozlaşma sunulmaktadır. Oysa, derinde yatan ve birbiriyle içiçe bağlantılı nedenler yoksulluk, işsizlik ve dolayısıyla yetersiz beslenme gibi ekonomik; gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sosyal; sevgiden, hoşgörüden ve dayanışmadan yoksunluk, tatminsizlik, gelecek kaygısı, motivasyon eksikliği, hedef eksikliği, kimlik ve aidiyet bunalımı gibi psikolojik; aile içi ve dışı eğitim yetersizliği, eğitimde barışseverlik yerine düşmanlığı körükleyen resmi söylemler gibi kültürel; demokrasi kültürünün, katılımın ve işbirliğinin eksikliği, otoritarizm, özgürlük tanımaz disiplin severlik, ataerkil toplumun değer yargılarının egemenliği gibi politik nedenlerdir.

